

Varia Livonica: Lietuvos Metrikos Viešųjų reikalų knygos Nr. 3(525) sandaros ypatumai

INGA ILARIENĖ

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas: ilinga@gmail.com

Straipsnyje analizuojamas Lietuvos Metrikos VRK-3(525) turinys ir nurašytų dokumentų ankstesnė archyvinė priklausomybė. Aptartos sandaros ypatybės: knygos dokumentų chronologija, dokumentų aktualumas ir tikslingumas, priklausymo seniesiems Livonijos archyvams klausimas. Čia esantys dokumentai priklauso LM *livonikos* lobynui. VRK-3 pagal dokumentų provenienciją skirstyta į santykinius senosios ir naujosios *livonikos* segmentus.

Raktažodžiai: Lietuvos Metrika, Viešųjų reikalų knyga, knyga-rinkinys, *livonika*, nurašai, transumptai, sutartys, Rygos arkivyskupija, Vokiečių ordinas Livonijoje, popiežiai, Šv. Romos imperatoriai, koadjutorius, Livonijos administratorius, Rygos arkivyskupijos archyvas

---

IVADAS

Lietuvos Metrika daugeliu atvejų unikalus ir kartu sudėtingas istorijos šaltinių kompleksas, nes vis dar yra fragmentiškai ištirtas. Dažnai su tuo susiduriama atvertus mažiau tyrinėtą LM knygą: įsitikinama, kad nauja knyga iškelia ir naujų klausimų, į kuriuos mūsų istoriografijoje kol kas dar nėra atsakymų. Toks pavyzdys yra Viešųjų reikalų knyga Nr. 3(525) (toliau – VRK-3)¹, ir tai neišimtis, turint mintyje nemažą LM fondo apimtį (665 knygos). Ši Viešųjų reikalų skyriui priklausanti LM knyga yra viena iš dešimties ankstyviausių (t. y. XVI a.) to skyriaus knygų² ir vienintelė dar nepublikuota. Pažymėtina, kad publikuotosios knygos³ yra tik iš dalies aktualios VRK-3 sandaros tyrinėjimams. LM knygų priklausymas Viešųjų reikalų skyriui dar nereiškia, kad šiose knygose susiduriame su kuriuo nors vienu sandaros modeliu ar tipu, nes XIX a. suformuoto LM skyriaus genezė buvo daug vėlesnis reiškinys nei pačių knygų genezė. Taigi bendrų sandaros dėmenų ar charakteringų bei specifinių atskiros LM knygos sandaros požymių paieškos peržengia sąlygines LM skyrių ribas ir tampa tikslingomis kaip vieno atvejo tyrimai, kurių kiekvienas yra aktualus bent jau kiekybės požiūriu. Šiame straipsnyje pateiktas vienos LM knygos, kaip atskiro ir daugeliu

¹ *Rusijos valstybinis senųjų aktų archyvas* (toliau – RVSAA), f. 389, s. v. 525. Rengiant straipsnį tyrinėta originali Maskvoje saugoma archyvinė knyga, naudotasi Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) saugomais LM mikrofilmais, LVIA, f. 389, kn. 525.

² С. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской Метрики*, СПб., 1887, с. 148–149.

³ *Русская историческая библиотека*, Юрьев, 1914, т. 30; Lietuvos istorijos instituto parengėjų 1987–2007 m. išleistos šio skyriaus knygos LM–523, LM–564, LM–530, LM–531, LM–532.

atžvilgių išskirtinio atvejo, tyrimas, viliamės, padės tolesnėms studijoms, orientuotoms į LM knygų sudėties, paskirties ir vaidmens klausimų sprendimus⁴.

Viešųjų reikalų skyriuje esančias knygas (iš viso 37) pirmiausia jungia platus viešųjų reikalų paskirties aspektas. Nors dar XIX a. II pusėje tyrėjų buvo pripažinta, kad šis skyrius suformuotas ne visai prisilaikant pagrindinio jo organizavimo tikslo – surinkti LM knygas su valstybinės reikšmės dokumentais⁵, VRK-3 kartu su kitomis šio skyriaus ankstyvosiomis knygomis atitinka patį bendriausią skyriaus turiniui keltą knygų paskirties kriterijų, t. y. tarnavimą valstybės administravimo reikmėms. VRK-3 sandaros tyrimo aktualumą lėmė išskirtinis knygos turinys. Knygos turinio analizė suponavo du esminius ir aktualius klausimus – tradicinį knygos genezės ir dokumentų kilmės. VRK-3 dokumentų originalų LDK archyve aiškinimasis tiesiogiai nukreipė link knygos sandaros tyrimo, kuris susijęs su knygos dokumentų aktualumu, paskirtimi bei panaudojimo galimybėmis, išaugusiomis XVI a. viduryje susidarius tokių dokumentų politinei paklausai. Šio straipsnio objektu tapusi VRK-3 sandaros ir dokumentų proveniencijos problema nagrinėtina lygiagrečiai su XVI a. vidurio politinių aktualijų kontekstu.

Dar XIX a. I pusėje buvo atkreiptas dėmesys į VRK-3, įvardijus ją kaip vieną įdomesnių iš esančių LM Viešųjų reikalų knygų skyriuje⁶. Šis pastebėjimas aktualus ir šiandien, nes knyga dar nesulaukė tyrėjų išsamesnių darbų, o dėmesys jos dokumentams, lyginant su XVIII–XIX a., yra visai nuslūgęs. XVIII a. viduryje buvo išleistas Motiejaus Dogiello parengtas šaltinių rinkinys⁷, kurio vienas tomas skirtas vien su Livonija susijusiems istoriniams dokumentams. Didesnė pusė VRK-3 esančių dokumentų sutampa su M. Dogiello publikuotaisiais. Kad ši LM knyga buvo gerai žinoma rengiant Livonijai skirtą tomą (nors jame nėra išsamių nuorodų, o tik bendros nuorodos į archyvą), leidžia spręsti vėlesniame tome, skirtame Prūsijos reikalams, publikuoti du dokumentai, nurašyti būtent iš VRK-3, nors pastaroji turi vos kelis dokumentus, susijusius su Prūsija⁸. LM saugojimo Peterburge laikotarpiu (nuo XVIII a. paskutiniojo dešimtmečio ir visą XIX a.) VRK-3 dokumentai turėjo dominti tiek tyrėjus, ketinusius tęsti M. Dogiello darbų idėjas įgyvendinimą⁹, tiek

⁴ Naujausiu esminiu poslinkiu tiriant problemą laikytinos L. Karaliaus įžvalgos konceptualizuojant LM „knygų“ sąvoką, žr. L. Karalius, Lietuvos Metrikos knygų vaidmuo Aleksandro Jogailaičio kanceliarijoje (problemos aktualumas ir tyrimo perspektyvos), *Istorijos šaltinių tyrimai*, sud. D. Antanavičius, D. Baronas, Vilnius, 2008, t. 1, p. 175–217. Čia problemškai atskleista ir dalyko istoriografija (ibid., p. 181–189).

⁵ С. Пташицкий, *op. cit.*, c. 35.

⁶ *Книга Посольская Метрики Великого княжества Литовского, содержащая в себе дипломатические сношения Литвы в государствовании короля Сигизмунда Августа (с 1545 по 1572 год)*, изд. М. Оболенский, И. Данилович, Москва, 1843, с. XI.

⁷ M. Dogiel, *Codex diplomaticus Regni Poloniae et M. D. Lithuaniae*, Vilnae, 1758, t. 1; 1764, t. 4; 1759, t. 5.

⁸ M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 1, Nr. 206 (kn. Nr. 38, l. 226), Nr. 211 (ibid., l. 238); M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 4, Nr. 187 (kn. Nr. 38, l. 226), Nr. 188 (ibid., l. 230). Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve saugomos VRK-3 archyvinės knygos nugarėlėje išlikusi lipdė, kurioje įrašytas knygos Nr. 38 (tikrinta: RVSA, f. 389, s. v. 525). Tai 1747–1751 m. Varšuvoje vykusių LM inventurizacijų rezultatas: P. Kennedy Grimsted, *The „Lithuanian Metrica“ in Moscow and Warsaw: Reconstructing the Archives of the Grand Duchy of Lithuania*, Cambridge (Massachusetts), 1984, p. A–69.

⁹ XIX a. 3-iajame dešimtmetyje grafo N. Rumiancevo ir jo būrelio veikla buvo susijusi su užmojais tęsti M. Dogiello nebaigtą valstybinių sutarčių ir svarbiausių politinės istorijos dokumentų leidybą, buvo atliekami išrašai iš įvairių LM knygų: Ю. Анхимюк, ЛМ и Румянцевский кружок, *Литовская Метрика. Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции*, Вильнюс, 1988, с. 52–54.

Livonijos istorijos šaltinių tyrėjus ir publikuotojus¹⁰. Pastarųjų rūpesčiu VRK-3 atskirų dokumentų publikavimas tęsėsi iki XX a. pradžios¹¹. Nors didelė dalis VRK-3 dokumentų jau yra paskelbta, ši LM knyga vis dar neturi knygos visumai skirtų tyrimų, kurie keltų knygos sandaros ir genezės klausimus. VRK-3 sandaros analizei pasirinkti dokumentų turinio, nurašytų dokumentų kilmės ir aktualumo aspektai. Šiame straipsnyje pateiktą VRK-3 sandaros ypatumų tyrimą galima laikyti paruošiamuoju etapu tolesniems LM knygų tyrinėjimams, orientuotiems pirmiausia į livonišką medžiagą Lietuvos Metrikoje bei susijusiems su archyvytyros ir diplomatikos problematika.

„SENSIOS“ LIVONIKOS FRAGMENTŲ PANORAMA VRK-3

VRK-3 turinio analizės aktualumą išryškina kelios aplinkybės. Viena iš jų – visos knygos turinio kryptingumas¹². Jį išreiškia istoriografijoje vartojamas imlus įvardijimas *livonika*¹³. VRK-3 nėra pavienių ir atsitiktinių dokumentų, kurie iškristų iš *livonikos* konteksto plačiaja prasme¹⁴. VRK-3 turinys nulėmė ir kitą šios knygos bruožą – plačią chronologiją, kuri apima 1213–1566 metus¹⁵. Išlikusių LM knygų kontekste tokias ankstyvas datas turinčių dokumentų nuorašai yra ištis išskirtinis atvejis. VRK-3 dokumentų diplomatikos požymiai leidžia dalyti čia esančią *livoniką* į dvi santykinės sudėtinės dalis, arba segmentus: *livoniką*, kurios pirminė archyvinė priklausomybė sietina su Livonijos archyvais (Rygos arkivyskupijos ir Vokiečių ordino Livonijoje), ir *livoniką*, kurios pagrindinė archyvinė ir saugojimo vieta buvo LDK archyvas (Ldk kanceliarijos ir LDK izdo)¹⁶. Šių segmentų santykinumas pirmiausiai yra tas, kad visos knygos dokumentai sudėti chronologiniu principu, o dalys neturi savo pavadinimų ir nėra kaip nors kitaip, grafiškai ar fiziškai, išskirtos, priešingai – jas jungia chronologinė tvarka, kurią pažeidžia nedideli nukrypimai. Taigi, ar tikslingas toks skirstymas? Teigiamą atsakymą pagrįsti leis tolesnė VRK-3 sudėties analizė ir livoniškų dokumentų atsiradimo LM knygoje galimybių peržvalga.

¹⁰ *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, hrsg. v. H. Hildebrandt (toliau – *LECU*), Bd. 7 (1423–1429), Riga, Moskau, 1881, Nr. 365 (*LVIA*, f. 389, kn. 525, l. 65–77v), Nr. 459 (*LVIA*, f. 389, kn. 525, l. 82–83); Bd. 8 (1429–1435), Riga, Moskau, 1884, Nr. 683 (*LVIA*, f. 389, kn. 525, l. 77v–79v).

¹¹ *LECU*, Bd. 11, 1905, Nr. 323 (*LVIA*, f. 389, kn. 525, l. 106–111v).

¹² Visos knygos turinys atskirų autorių buvo bandomas įvardyti tik bendrais bruožais: „Акты, касающиеся Рижских епископов, их избрания, постановления, зависимости от Папы Римского и от Бременских архиепископов, 1541 и след. г. (*Книга Посольская*, с. XI); S. Ptašickis pateikė kaip „Сборник актов, относящихся к рижскому епископству и Ливонии, составленный после 1561 г.“ (С. Пташицкий, op. cit., с. 148).

¹³ *Livonikos* sąvokai čia taikyta archyvytyros dimensija. Šiuo pavadinimu tikslinga apibrėžti ir visą LM archyvo segmentą, kurio atsiradimas ir formavimosi pradžia buvo tiesiogiai susiję su teritoriniais ir politiniais pasikeitimais, įvykusiais XVI a. viduryje, kai Livonija tapo unijos susieta su LDK. Plačiau apie *livonikos* medžiagą Lietuvos Metrikoje: В. Дорошенко, Акты Литовской Метрики как исторический источник по истории Латвии, *Известия АН Латвийской ССР*, 1957, Nr. 12 (125), с. 61–71.

¹⁴ Skirtingose knygos vietose esantys du fragmentai su vokiškais tekstais (*LVIA*, f. 389, kn. 525, l. 7; l. 296–316 v) laikytini būdingu požymiu, rodančiu priklausymą *livonikai*: С. Думин, Литовская Метрика в XVII веке, *Исследования по истории Литовской Метрики*, Москва, 1989, с. 93–94.

¹⁵ Šie metai pateikti pagal ankstyviausią ir vėlyviausią dokumentą. S. Ptašickis nurodė knygos aktų datas – 1263–1561 m., P. Kennedy Grimsted patikslino chronologines ribas pagal pirmąjį ir vėliausiąjį dokumentą – 1219–1566 m. (P. Kennedy Grimsted, op. cit., p. A-61).

¹⁶ Šių dalių realumo apibrėžimas ir jų ribų konstravimas arba atmetimas yra aktualus tyrimo objektas ateityje.

Didesnę dalį visos VRK-3 sudaro istorinė medžiaga, turinti tiesioginių ryšių su Rygos arkivyskupija. Šios dalies chronologija prasideda Popiežiaus Inocento III bule Rygos vyskupui, datuota 1213 02 07¹⁷, kai Rygos vyskupija dar priklausė Bremeno-Hamburgo arkivyskupijos bažnytinei provincijai. Atskyrimas ir tiesioginis pavaldumas Kurijai paskelbtas 1215 m. Popiežiaus Inocento III ketvirtojo Laterano visuotinio susirinkimo sprendimu¹⁸. Šią „senosios“ *livonikos* dalį užbaigia 1522 m. dokumentas¹⁹, kuris taip pat priskirtinas prie Rygos arkivyskupijos *livonikos*. Šiam tekstui pasibaigus, likusi lapo dalis yra tuščia (instigatoriaus pažymėta kaip *vacua*), o tolesnis lapas leidžia konstatuoti knygoje spragą, apimančią 216v–225v numeracijos lapus. Didesnę dalį šios grupės dokumentų sudaro Popiežių bulių nuorašai, pateikiantys plačią Šv. Sosto įpėdinių vardų panoramą: nuo Inocento III (1198–1216 m.) iki Julijaus II (1503–1513 m.)²⁰. Paminėtini du Visuotinio susirinkimo Bazelyje (1431–1449 m.) sprendimų raštai²¹. Šis susirinkimas VRK-3 reprezentuotas labai negausiai, lyginant su Vokiečių ordino Livonijoje dalies archyvo registru²². Rygos arkivyskupijos leninę priklausomybę Šv. Romos imperijai pagrindžia ir reprezentuoja karaliaus Henriko (VII) Štauferio (1220–1234 m.), imperatorių Karolio IV (1347/1355–1378 m.), Venclovo (1378–1400 m.) ir Zigmanto (1410/1433–1437 m.) Liuksemburgiečių privilegijų nuorašai²³. Archyvinę priklausomybę Livonijos pusei patvirtina šioje rinkinio dalyje esantys aktai, kurie buvo išduoti Rygos ir Tartu vyskupijose²⁴. 1245/1246 m. Lijono visuotiniame susirinkime kandidatas į Rygos vyskupus paskelbtas Prūsijos, Livonijos ir Estijos arkivyskupu, o 1255 m. Popiežius Aleksandras IV paskelbė Rygą arkivyskupo sosto vieta. Rygos arkivys-

¹⁷ LVIA, f. 389, kn. 525, l. 4v–5.

¹⁸ L. Arbusow, *Livland – Mark des Reiches 1207–1561, Ein Abschnitt deutscher Verfassungs- und Rechtsgeschichte*, Riga, 1944, S. 7; M. Hellmann, *Livland und das Reich, Das Problem ihrer gegenseitigen Beziehungen*, Bayerische Akademie der Wissenschaften, Sitzungsberichte, Jg. 1989, H. 6, München, S. 7.

¹⁹ LVIA, f. 389, kn. 525, l. 214–216. Tai Rygos arkivyskupo Jaspero Lindės (1509–1524) sprendimas dėl arkivyskupo Mikalojaus Hildebrandto (1484–1509) paskelbto ir Popiežiaus Julijaus II patvirtinto Rygos kanauninkų nuosavybės padalijimo. Dokumentas publikuotas: M. Dogiel, *Codex diplomaticus, Vilnae, 1759*, t. 5, Nr. 102.

²⁰ LVIA, f. 389, kn. 525, l. 4v–5 (1213 m.), l. 3v–4 (1216 m.), l. 1–1v (1219 m.), l. 2–3 (1230 m.), l. 34v–36 (1254 m.), l. 205v–208v (1319 m.), l. 10v–14v (1360 m.), l. 20–24 (1360 m.), l. 10v (1366 m.), l. 40v–43 (1388 m.), l. 25v–29 (1391 m.), l. 29–32v (?), l. 36–48v (1391 m.), l. 62v–65 (1425 m.), l. 65–77 (1425 m.), l. 190–191 (1425 m.), l. 79v–82 (1431 m.), l. 113–113v (1454 m.), l. 112v–113 (1459 m.), l. 119–121 (1475 m.), l. 121v–128 (1479 m.), l. 128–130 (1480 m.), l. 130–137 (1480 m.), l. 137–138v (1482 m.), l. 139–139v (1482 m.), l. 139v–141 (1482 m.), l. 141v–142 (1484 m.), l. 142–144v (1485 m.), l. 144v–145v (1491 m.), l. 175v–177 (1508 m.), l. 177–179v (1509 m.). Dalis nuorašų yra vėlesnių transumptų nuorašai, skliausteliuose įrašytos pačių bulių datos.

²¹ LVIA, f. 389, kn. 525, l. 83–83v (1435 m.), l. 170v–173 (1502 m. transumptas).

²² C. Schirren, *Verzeichniss livländischer Geschichts-Quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken*, Dorpat, 1861–1868, S. 139–140.

²³ LVIA, f. 389, kn. 525, l. 179v–181v (1225 12 01, transumptas 1519 m.), l. 192–195 (1356 08 19, transumptas 1519 m.), l. 198–201v. (1359 m., transumptas 1519 m.), l. 195–198 (1360 06 11, transumptas 1519 m.), l. 209–213v (1366 04 23, transumptas 1519 m.), l. 181v–183v (1393 01 30, transumptas 1519 m.), l. 186–189 (1395 03 14, transumptas 1519 m.), l. 82–83 (1426 05 15).

²⁴ LVIA, f. 389, kn. 525, l. 4–4v, 1234 m. *Datum Rigae*; l. 5–6, 1243 m. *Actum Rigae*; l. 9–9v, 1350 m. transumptas, atliktas *in nostro castro Thoroydensi*; l. 14v–17v, 1363 m. transumptas, atliktas *in castro nostro Tharbatensi*; l. 18–19, 1363 m. transumptas, atliktas *in castro nostro Tharbatensi*; l. 119–121, 1475 m. transumptas *Datum Tarbato, in castro Ecclesiae nostrae*; l. 142–144v, 1485 m. transumptas *Acta fuerunt haec Rigae in aula praepositurae Rigensi*; l. 144v–145v, 1491 m. transumptas *Datum in oppido Welinensi (Fellin / Viljandi) Rigensis Diocesis*; l. 174–175v, m. transumptas, atliktas *in castro Lemsal*; l. 214–216v, 1522 m. *Datum et actum sunt haec in castro nostro Vxkul (Uexküll / Ikskile) Rigensis Diocesis*.

kupui tapo pavaldžios Tartu (Lealis / Dorpatas), Saaremos (Ösel-Wiek) ir Kuršo vyskupijos bei keturios Prūsijos vyskupijos.²⁵ Dalis jų yra transumptai, parengti Livonijoje skirtingų viešųjų notarų, ir turi notarinių instrumentų vidinius bei išorinius požymius, esančius ir jų nuorašuose. Remiantis pastaraisiais dokumentais galima kalbėti apie Livonijos viešojo notariato vieną iš veiklos krypčių, nes transumptas, viešojo akto forma surašyta originalo kopija, turėjusi originalo teisinę galią, buvo notariato veiklos „nemasinė“ produkcija²⁶. Juos atlikti pavesdavo aukštesnieji dvasiniai subjektai – vyskupijos, vienuolynai, bažnyčios bei atskiri dvasinio luomo atstovai. Dažniausiai būdavo transumuojami vyskupų ir kunigaikščių dokumentai, rečiau – popiežių ir karalių²⁷. VRK-3 esantys transumptų kategorijos nuorašai yra atlikti būtent vyskupų, popiežių, karalių ir imperatorių dokumentų transumptų.

Atskirai reikia aptarti anksčiau minėtus Šv. Romos imperatorių privilegijų transumptus, atliktus Liubeko vyskupijos viešojo notaro 1519 metais. Turinio ir paskirties atžvilgiu jie glaudžiai siejasi su tolesniąja santykine VRK-3 dalimi. Pirmiausiai šiais transumuotais aktais yra išreikšta Rygos arkivyskupijos priklausomybė Šv. Romos imperijai ir pavaldumas imperatoriui. Vienos seniausių laikytinos Šv. Romos karaliaus Henriko (VII) dvi vienodo turinio ir tos pačios datos (1225 12 01) privilegijos, skirtos Estijos (Lealio, vėliau Dorpato) vyskupui Hermanui Bekeshovede (1220–1248) ir jo broliui Rygos vyskupui Albertui Bekeshovede (1199–1229). Šie dokumentai įvardijami kaip deklaratyvaus tikslo ir politinio pobūdžio reskriptai prieš konkurentus, neturėjusius stipresnio teisinio ginklo²⁸. Turinio esmę sudarė Imperijos kunigaikščio vyskupui suteiktos teisės į valdomą teritoriją, o pastaroji skelbta Imperijos dalimi²⁹. Minėtų privilegijų faktinę reikšmę nusako pastebėjimas, kad apie jas nebuvo užsimenama iki pat XIV a. vidurio, o Rygos arkivyskupo ir Vokiečių ordino livoniškos atšakos tarpusavio nuolatinių nesutarimų ir prieštaravimų kontekste šis teisinis argumentas taip pat nebuvo panaudotas, tačiau nuolat buvo kreipiamasi būtent į Kuriją ir visada pabrėžiama būtent Popiežiaus viršenybė ir arkivyskupijos pavaldumas jam³⁰. Klemensas VI (1342–1352) buvo pirmuoju Popiežiumi, kuris susiejo Rygos arkivyskupiją su Šv. Romos karaliumi: 1349 m. stengdamasis išspręsti arkivyskupo ginčą su Vokiečių ordinu jis kreipėsi į karalių Karolį IV su prašymu palaikyti arkivyskupą, be to, paskelbė Karolį IV ir Švedijos karalių Magnusą Rygos arkivyskupo globėjais (*conservatores*). Klemenso VI įpėdinis Inocentas VI (1352–1362) tęsė savo pirmtako politiką, juolab kad Ordino nesutarimai su arkivyskupu Fromholdu Vifhusenu (1348–1369) nebuvo išspręsti, o pats arkivyskupas buvo priverstas net išvykti iš Livonijos. Tapęs imperatoriumi Karolis IV 1356 08 19 aktu³¹

²⁵ M. Hellmann, *Livland und das Reich*, S. 13; *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation*, hrsg. v. E. Gatz, Freiburg im Breisgau, 2003, S. 624–625.

²⁶ Transumavimo priežastimi dažnai būdavo senas originalas – baimintasi, kad originalas dėl išorinių pažeidimų neturės reikiamos teisinės galios. Senumą, kaip vienintelę išskirtinę priežastį transumptui, numatė kanonų teisė: F. Luscek, *Notariatsurkunde und Notariat in Schlesien von den Anfängen (1282) bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, Historisch-Diplomatische Forschungen, hrsg. v. L. Santifaller, Bd. 5, Weimar, 1940, S. 104–105.

²⁷ F. Luscek, op.cit., S. 111.

²⁸ M. Hellmann, *Livland und das Reich*, S. 10–11. Autorius remiasi: E. Pitz, *Papstreskript und Kaiserreskript im Mittelalter*, Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, Bd. 36, Tübingen, 1971.

²⁹ Kronikų duomenimis, vyskupas Albertas Bekeshovede (Buxhöveden) gavo vyskupiją kaip Imperijos leną 1207 m.: *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation*, hrsg. v. E. Gatz, Freiburg im Breisgau, 2003, S. 623; šio teiginio kritinė analizė pateikta: M. Hellmann, *Livland und das Reich*, S. 7–9.

³⁰ M. Hellmann, *Livland und das Reich*, S. 17.

³¹ LVIA, f. 389, kn. 525, l. 192–195.

patvirtino arkivyskupui Fromholdui visas privilegijas, ypač išskirdamas Henriko (VII) 1225 m. dokumentą, liudijantį pavaldumą karaliaus jurisdikcijai. 1360 06 11 dokumentas³² pakartoja ankstesnį Karolio IV patvirtinimą, tik jame Henrikas (VII) jau įvardytas ne karaliumi, o imperatoriumi³³. Priėmus istoriko M. Hellmanno pastebėjimą, kad nuo 1225 m. iki 1356 m. nebuvo (bent jau neišliko) jokių liudijimų, kad Šv. Romos imperijos karaliai ir imperatoriai būtų rūpinęsi Rygos arkivyskupija, lieka pripažinti Karolio IV žingsnių išskirtinumą. Karolio IV motyvacija siejosi su jo kryptingu politiniu dėmesiu Baltijos regiono kraštams³⁴. Politinės orientacijos į Baltijos regioną rezultatas: imperatorius 1366 m. paskelbė Danijos, Švedijos, Norvegijos ir Lenkijos karalius, Pamario-Stettino bei Mecklenburgo kunigaikščius Rygos arkivyskupo Fromholdo, Šv. Romos imperijos kunigaikščio, globėjais. Ankstesnės privilegijos – 1356 08 19 ir 1360 06 11 – taip pat buvo šiame akte.

VRK-3 1519 m. transumptuose yra ir Karolio IV sūnaus karaliaus Venclovo dvi privilegijos: 1393 m.³⁵ išreikštas viešas palaikymas Rygos arkivyskupui, deklaruojant imperijos pasaulietinės valdžios viršenybę jo atžvilgiu ir patvirtinant ankstesnes privilegijas (dėl karaliaus silpnos politinės padėties tai neturėjo reikiamo svorio atsinaujinusiame ginče tarp Livonijos magistro ir arkivyskupo, o ginčui ir nesutarimams užsitęsęs, prirėkė 1395 m. žingsnio); taip pat 1395 m.³⁶ atnaujinta Rygos arkivyskupijos globėjus (juo tampa ir pirmasis Jogailaitis) įpareigojanti Karolio IV privilegija. Tokiame istoriniame kontekste VRK-3 esantys Šv. Romos karalių ir imperatorių privilegijų transumptai pagrįstai kelia didesnę dėmesį, ypač dėl jų aktualumo XVI a., kai sprendėsi Vokiečių ordino Livonijoje ir Rygos arkivyskupijos likimas. Vienas iš transumptų yra 1435 m. Visuotinio susirinkimo Bazelyje Ldk adresuoto reskripto dėl Rygos arkivyskupijos globos nuorašas³⁷. Transumptai buvo atlikti Liubeke vyskupo Johanno Grimholto (1510–1523) pavedimu 1519 05 03 data. Liubeke vyskupas turėjo išskirtinę teisę, jam suteiktą 1435 m. Bazelio visuotinio susirinkimo, atlikti Rygos arkivyskupijai išduotų dokumentų transumptus³⁸. 1519 m. atliktų transumptų data patenka į laikotarpį, kai po imperatoriaus Maksimilijono I mirties sausio 12 d. buvo rengiamasi naujojo imperatoriaus Karolio V rinkimų pirmajam etapui, t. y. karaliaus rinkimams birželio mėnesį. Transumptai galėjo būti rengti privilegijų patvirtinimui naujojo Šv. Romos imperijos valdovo vardu. Naujai išrinktojo imperatoriaus Karolio V politinį dėmesį tolimajai imperijos teritorijai, o kartu ir užuominas į Karolio IV politikos tęstinumą rodo spe-

³² LVIA, f. 389, kn. 525, l. 195–198.

³³ M. Hellmann, *Livland und das Reich*, S. 18–23.

³⁴ *Ibid.*, S. 25–26; čia nurodyti ir susiję tyrinėjimai.

³⁵ LVIA, f. 389, kn. 525, l. 181v–183v (1393 01 30, 1519 m. transumptas); M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, Nr. 98, p. 173; *LECU*, Bd. 3 (1368–1393), Reval, 1857, Nr. 1338; *Die Zeit Wenzels 1393–1396*, bearb. v. U. Rödel, *Urkundenregesten zur Tätigkeit des Deutschen Königs- und Hofgerichts bis 1451*, hrsg. v. B. Diestelkamp, Bd. 13, Köln, Weimar, Wien, 2001, Nr. 9.

³⁶ LVIA, f. 389, kn. 525, l. 186–189 (1395 03 14, 1519 m. transumptas); M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, Nr. 99, p. 176; *LECU*, Bd. 4 (1394–1413), Reval, 1859, Nr. 1368; *Die Zeit Wenzels 1393–1396*, Nr. 222.

³⁷ Nuorašo tekstas išlikęs tik Varšuvoje saugomoje VRK-3 XVIII a. kopijoje: AGAD, Zespół Metryka Litewska, Nr. 208, l. 429(829)–437(837). Rusijos senųjų aktų archyve Maskvoje esančioje VRK-3 lapų, kur turėjo būti tekstas, nėra: RVSA, f. 389, s. v. 525, l. 184–185v (nėra). Dokumentas publikuotas: I. Ilarienė, Lietuvos Metrikos knyga Nr. 525 originale ir kopijoje: kai kurių knygų struktūros pasikeitimų aspektai, *Lietuvos Metrikos naujienos*, „Lietuvos istorijos metraščių“ mokslinis-informacinis priedas, 2006, 9, Vilnius, 2008, p. 27–32. To paties turinio reskriptas Lenkijos karaliui yra publikuotas: M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, Nr. 79; *LECU*, Bd. 8 (1429–1435), Riga, Moskau, 1884, Nr. 912.

³⁸ *LECU*, Bd. 8 (1429–1435), Riga, Moskau, 1884, Nr. 911.

cialiai Vormso reichstagui (1521 m.) į vokiečių kalbą išversta ir atspausdinta jau minėtoji 1360 m. Karolio IV patvirtinta privilegija Rygos arkivyskupui³⁹.

Šios gausios dokumentų grupės turinį jungia centrinė Livonijos istorijos ašis – ilgametis rungtyniavimas tarp Ordino magistrų ir Rygos arkivyskupų dėl valdžios viršenybės Livonijoje ir su tuo susiję abiejų pusių priešiški veiksmai vieni kitų atžvilgiu. Tokio leitmotyvo fone skleidžiasi ir Rygos arkivyskupijai aktualios temos: Rygos arkivyskupų (pradedant vyskupu Albertu) elekcijos, patvirtinimai, posesijos, Rygos kapitulos reikalai, santykiai su Rygos miestu, santykiai su Vokiečių ordino Livonijoje magistrais, kurių reguliavimo aukščiausiais arbitrais buvo Popiežius ir Imperatorius. Aktualią teminę dokumentų grupę sudaro minėti imperatorių diplomai dėl Rygos arkivyskupijos globos. Išskirti vieną logiką, kuria remiantis buvo sudaryta būtent ši rinkinio dalis, juo labiau vertinti čia esančius dokumentus svarbos atžvilgiu vienareikšmiai sudėtinga⁴⁰. Galime kalbėti apie Rygos arkivyskupijos istorijos fragmentuotą panoramą, kuri dera visame VRK-3 rinkinyje kaip „senoji“ dalis, turėjusi teisinio pagrindo vertę XVI a. vidurio politinių įvykių kontroversijose bei susijusi su atomazgos įvykiais. Šią VRK-3 dalį dokumentų diplomatikos požiūriu galima teisėtai įvardyti kaip netipišką LM knygos.

„NAUJOJI“ *LIVONIKA* VRK-3: TARPVALSTYBINIŲ SUTARČIŲ TEKSTŲ AKTUALUMAS

Kitoje santykinėje VRK-3 dalyje randami dokumentai, kurių pagrindu buvo reguliuojami LDK ir Livonijos dvišaliai santykiai 1422–1566 metais. Šioje chronologijoje būtina 1529–1545 m. cezūra, įterpianti sutartis su Prūsijos kunigaikštyste, kurios yra vienalaikės su Livonijos sutartimis. Toks būdingas santykių lygiagretumas, viena vertus, suprantamas dėl bendros šių trijų valstybių sienos, kurios derinimui ir tikslinimui reikėjo visų trijų kaimyninių šalių. Kita vertus, tai sietina su pasikeitusia politine situacija regione – pirmiausia Vokiečių ordino Prūsijoje sekularizavimu ir naujos valstybės, Prūsijos kunigaikštystės, leninio santykio su Lenkijos karalyste įteisinimu 1525 metais. Tuo pat metu formavosi ir ryškėjo Prūsijos kunigaikščio Alberto Hohenzollerno politikos linija, orientuota į Livonijos sekularizavimą per Rygos arkivyskupo institutą su Lenkijos karaliaus bei Ldk, turinčių Šv. Romos imperatorių bei popiežių suteiktas Rygos arkivyskupijos globos ir apsaugos teises, pagalba. Reikšmingas buvo ne tik palaikymas, bet ir esminis Žygimanto Senojo dalyvavimas pradiniame etape, siekiant, kad Rygos arkivyskupo įpėdiniu (koadjutoriumi) būtų paskirtas jo sūnėnas – Prūsijos kunigaikščio Alberto brolis Vilhelmas Hohenzollernas. Jį paskyrus 1529 m., suaktyvėjo Jogailaičių ir Hohenzollernų interesų Livonijoje sklaida⁴¹. Pažymėtina, kad įgyvendinant šiuos politinius planus buvo eksploatuotos būtent Ldk suteiktos Rygos arkivyskupijos globos teisės, kurių perėmėju nuo 1529 m. tapo ir Žygimantas Augustas. Tai sudarė prielaidas klostytis Prūsijos kunigaikštystės ir LDK santykinai atskiriems politiniams santykiams (kiek leido bendro valdovo su Lenkija turėjimas), kurių teisine išraiška tapo dvišalės sutartys. Tokiu būdu LDK politinės-diplomatinės veiklos sferoje

³⁹ L. Arbusow, *Livland – Mark des Reiches 1207–1561*, S. 39.

⁴⁰ Medžiagos santykio su pagrindine tema įvardijimas ir tikslinimas yra tolesnių tyrimų su archyvine LM knyga perspektyva.

⁴¹ Plačiau apie tai žr.: A. Kłodziński, *Stosunki Polski i Litwy z Inflantami przed zatargiem z r. 1556/7, Kwartalnik historyczny*, R. 22, Lwów, 1908; S. Arnell, *Die Auflösung des livländischen Ordensstaates, Das schwedische Eingreifen und die Heirat Herzog Johans von Finnland 1558–1562*, Lund, 1937, S. 10–13; H. Quednau, *Livland im politischen Willen Herzog Albrechts von Preußen, Ein Beitrag zur Geschichte des Herzogtums Preußen und des preußisch-livländischen Verhältnisses 1525–1540*, Deutschland und der Osten. Quellen und Forschungen zur Geschichte ihrer Beziehungen, Bd. 12, Leipzig, 1939.

atsinaujinusi santykių su Prūsijos kunigaikštyste kryptis vedė link stambiosios politikos. Šią LDK politikos linkmę silpnino ilgalaikis atskiro valdovo nebuvimas po Ldk Vytauto mirties, o ypač 1466 m. Torūnės sutartis, kai santykiai su Vokiečių ordinu Rytinėje Prūsijoje Lenkijai tapo aktyvios ir tikslingos stambiosios politikos dalimi.

Susiejus VRK-3 genezę su LDK dalyvavimu Livonijos sekularizavime, tampa logiškas knygoje esančių sutarčių buvimas. Ištisinė VRK-3 chronologinė tvarka lėmė pačių ankstyviausių skirtingą vietą knygoje: Melno taika (1422 m.)⁴², Kujavų Brastos taika (1435 12 31 – Vokiečių ordino Prūsijoje sutarties egzemplioriaus nuorašas)⁴³, šios taikos sutarties transumptas, Ldk Kazimiero ir LDK Ponų tarybos pavedimu atliktas 1492 02 01 Vilniuje⁴⁴, 1501 m. LDK ir Livonijos ordino sąjungos sutartis (birželio 21 d. Livonijos pusės dokumentas)⁴⁵, Ldk Aleksandro deleguotų komisorių patvirtinimas 1505 m. Gardino visuotiniame seime dėl sienų su Livonija nustatymo⁴⁶. Tai, kad minėtos sutartys yra antrosios šalies egzemplioriai, rodytų, kad originalai turėjo priklausyti ir būti saugomi karaliaus bei Ldk išduose. Šiuo pagrindu daroma prielaida dėl jų galimos priklausomybės būtent antrajai stuktūrinei knygos daliai.

VRK-3 antrasis segmentas apima visus likusius dokumentus po jau minėto 1522 m. dokumento. Jų nuorašus skiria tik pasikartojančios lapų arba jų numeracijos spragos. Tai – Melno taikos atnaujinimo su Prūsijos kunigaikštyste 1529 m. sutartis (Prūsijos šalies dokumentas) ir tų pačių metų Ldk Žygimanto Senojo komisorių paskyrimo raštas dėl sienų atnaujinimo su Prūsijos kunigaikštyste⁴⁷. Toliau įrašytas 1535 m. suvažiavusių abiejų šalių atstovų nutarties tekstas dėl sienų tarp LDK ir Livonijos atnaujinimo ir ginčytinų vietų derinimo bei vientisumo pažeidimų nustatymo⁴⁸, 1540 12 24 komisorių paskyrimas 1473 m. sutarčiai dėl sienų demarkavimo tarp LDK ir Livonijos atnaujinimo⁴⁹, kitų metų sausio 25 d. Rokiškyje suvažiavusių abiejų šalių atstovų pasirašytas aktas⁵⁰ bei sausio 26 d. ten pat pasirašytos galutinio sienų atnaujinimo ir demarkavimo sutarties variantas, parengtas Ldk Žygimanto Senojo ir Livonijos magistro antspaudavimui⁵¹. Kaip rodo tolesnis nuorašas, tais pačiais metais (1541 m.) rugsėjo mėn. Varėnoje buvo derinamos sienos su Prūsijos kunigaikštyste⁵². 1545 m. atskiriomis sutartimis nustatytos sienos tarp LDK ir Prūsijos kunigaikštystės bei LDK ir Livonijos⁵³. Pastarųjų pasirašymas buvo susijęs su Ldk Žygimanto Augusto valdymo pradžia: Prūsijos kunigaikštis Albertas asmeniškai apsilankė Vilniuje, kur pasirašė sutartį, o Ordino magistras teiravosi, ar nereikia duoti amžinos taikos priesaiką, tačiau Žygimanto Augusto atsakyme buvo išdėstyta, kad tai nereikalinga, nes tėvui gyvam esant jam suteiktas ne visas valdymas⁵⁴. 1529–1545 metams priklausantys nuorašai leidžia kalbėti apie to meto intensyvius trijų kaimyninių valstybių dvišalius santykius sienų poli-

⁴² LVIA, f. 389, kn. 525, l. 56v–62v.

⁴³ Ibid., l. 84–96.

⁴⁴ Ibid., l. 155–167v.

⁴⁵ Ibid., l. 168–170v; M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, Nr. 90.

⁴⁶ Ibid., l. 173–174; M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, Nr. 93.

⁴⁷ Ibid., l. 226–230v; M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 4, Nr. 187, 188.

⁴⁸ Ibid., l. 231–232; M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, Nr. 109.

⁴⁹ Ibid., l. 232–234.

⁵⁰ Ibid., l. 238–241; M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, Nr. 113.

⁵¹ Ibid., l. 241v–242.

⁵² Ibid., l. 242–243.

⁵³ Ibid., l. 243–244 v.

⁵⁴ C. Schirren, *Verzeichniss livländischer Geschichts-Quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken*, Dorpat, 1861–1868, Nr. 338, S. 29.

tikos atžvilgiu. Ypatingu dėmesiu sienų sužymėjimui išsiskyrė Vokiečių ordino valstybių Vidurio ir Rytų Europoje politika, XIII–XV a. pasireiškusi dideliu kiekiu susitarimų dėl sienų⁵⁵. Kad tai buvo stambiosios politikos išraiška, liudytų 1398 m. Salyno sutartis, kurioje nebuvo užsiminta apie Žemaitijos atidavimą Ordinui, o tiesiog nustatytos naujos sienos⁵⁶. Taigi 1529–1545 m. VRK-3 atkarpoje galima pastebėti ir trišalį sinchroniškumą, ypač 1541 ir 1545 metais.

Toliau pateikti Pasvalio sutarčių tekstai (1557 09 05 ir 14 d.)⁵⁷, 1559 m. rugpjūčio 31 d. ir rugsėjo 15 d. sutartys dėl karinės pagalbos Vokiečių ordinui ir visai Livonijai prieš Maskvos kunigaikštystę⁵⁸ bei 1560 m. Rygoje ratifikuotos sutarties variantas⁵⁹. Visa šių dokumentų grupė užbaigiama 1561 ir 1566 m. sutartimis, žyminčiomis Livonijos prijungimo prie LDK galutinį etapą, ir karaliaus privilegijomis Livonijos kunigaikštystei, administratoriams. Tačiau šis, vėliausias, laikotarpis pristatytas labai fragmentiškai. Čia pateikta tik pradžia vadinamosios *Pacta Subiectionis* sutarties (1561 11 28)⁶⁰, nors tos pačios datos karaliaus Žygimanto Augusto privilegija visai Livonijai yra nurašyta kruopščiai, paraštėse sužymint ir turinio punktus⁶¹. Toliau yra du Vilniaus vaivada M. Radvilai Juodajam skirti raštai: karaliaus Žygimanto Augusto įgaliojimai sudaryti taiką su Maskvos kunigaikščiu (1561 07 16)⁶² ir karaliaus privilegija Livonijos administravimui (1561 11 28)⁶³. Su Vilniaus vaivada susijęs ir 1562 03 17 Kuršo bei Žiemgalos kunigaikščio Gothardo skolos raštas karaliui Žygimantui Augustui⁶⁴. Knygos turinio išbaigtumo požiūriu yra reikšminga, kad LDK ir Livonijos delegacijų atstovų Gardino seime (1566 12 25) priimtos unijos sutarties tekstas (Livonijos pusės sutarties dokumentas) yra šios knygos pabaigoje⁶⁵ ir juo užverčiamas svarbus Livonijos istorijos puslapis.

VRK-3 esančių „senosios“ ir „naujosios“ *livonikos* dokumentų apžvalga leidžia apibendrinti šią LM knygą kaip rinkinį, kurį jungia *livonikos* tema. Šiam *livonikos* dokumentų rinkiniui yra būdinga plati chronologija ir tai, kad į ją buvo nurašyti skirtingą archyvinę priklausomybę turėję dokumentai. Šia prasme galima kalbėti apie du rinkinius vienoje knygoje. VRK-3 esantys nuorašai buvo aktualūs XVI a. I pusės ir ypač XVI a. vidurio politinei situacijai, kai sprendėsi Rygos arkivyskupijos ir Vokiečių ordino Livonijoje likimas. LDK, kurios užsienio politikoje vis labiau ryškėjo livoniškosios politikos prioritetas, buvo svarbu disponuoti istoriniais teisine vertę turinčiais dokumentais ir valstybinių sutarčių tekstais. VRK-3 sudarymo tikslai ir paskirtis turėjo būti susiję su minėtais disponavimo poreikiais ir naudojimosi atvejais (?)⁶⁶. Klausimas, ar tokių nuorašų knyga buvo originalų „pakaitalas“, skirtas naudoti kelionių sąlygomis ir apsaugoti originalus nuo praradimo būnant svečioje

⁵⁵ K. Neitmann, *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen 1230–1449*, Studien zur Diplomatie eines spätmittelalterlichen deutschen Territorialstaates, Köln, Wien, 1986, S. 560.

⁵⁶ *Ibid.*, S. 564.

⁵⁷ *LVIA*, f. 389, kn. 525, l. 245–268v.

⁵⁸ *Ibid.*, l. 274–276v.

⁵⁹ *Ibid.*, l. 277–279v.

⁶⁰ *Ibid.*, l. 285; M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, Nr. 138.

⁶¹ *Ibid.*, l. 291–295; M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, Nr. 139.

⁶² *Ibid.*, l. 282v–283; M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, be numerio tarp Nr. 135 ir 136, skiriasi data (1561 06 03).

⁶³ *Ibid.*, l. 283–284; M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, Nr. 140.

⁶⁴ *Ibid.*, l. 284–284v; M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, Nr. 142.

⁶⁵ *Ibid.*, l. 286–289v; M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, Nr. 154.

⁶⁶ Daugelyje vietų esančios glosos ir marginalijos – lotyniški įrašai paraštėse ties sutarčių tekstais, taip pat atskirų sutarčių punktų išskyrimas pabraukiant ar numeruojant jų pradžią kalbėtų apie VRK-3 naudojimą kaip einamųjų reikalų knygą (yra pastabos ir vokiečių kalba šalia vokiškų tekstų).

teritorijoje (šie aspektai buvo aktualūs Livonijos administratoriams), išlieka atviras, tačiau neabejotina tai, kad VRK-3 paskirties sfera buvo viešieji LDK valstybės reikalai Livonijoje.

VRK-3 kaip dokumentų rinkinio sudarymo tikslingumą nusako visos knygos turinys. Ši LM knyga savaip patvirtina istoriko O. Haleckio įžvalgas, kad XVI a. vidurio įvykiai (Vokiečių ordino Livonijoje ir Rygos arkivyskupijos sekuliarizavimas) susiję su anksčiau sutartimis ir yra jų pasekmė⁶⁷. Tiek „istorinė“, tiek „naujoji“ knygos dalys turėjo būti aktualios naujai prijungtos teritorijos valdymui ir administravimui. 1592 m. anonimio autoriaus parengtame poleminiame veikalėlyje „Cnotliwy Litwin“ paskelbti devyni 1557–1569 m. dokumentai, pasak autoriaus, pagrindžia būtent LDK teises į Livonijos prijungimą ir valdymą⁶⁸. Iš jų keturi dokumentai yra ir VRK-3⁶⁹. Dabartiniame tyrimų etape apie VRK-3 galime kalbėti kaip apie vieną pirmųjų LM knygų, kurios genezė lėmė LDK teritorijos plėtra. Turinio ir sudėties analizė leidžia teigti, kad pastaroji knyga, priklausanti prie ankstyviausių *livonikai* skirtų LDK kanceliarijos knygų, yra sudaryta ne tik teritoriniu, bet ir teminiu-dalykiniu principu⁷⁰. Savo ruožtu čia apčiuopiamas Lietuvos Metrikos knygų formavimo epizodas. Viešųjų reikalų knygos atvejis iliustruoja vieną iš LDK kanceliarijos knygų sudarymo būdų. Pastarasis, manytume, paremtas tiksliniu principu ir atspindi politinę užsąlymą, kurią sąlygojo praktiniai valstybės administravimo poreikiai bei interesai.

VRK-3 DOKUMENTŲ ARCHYVINĖS PRIKLAUSOMYBĖS KLAUSIMAS ISTORINIO KONTEKSTO PERIPETIJOSE

VRK-3 turinio analizė nulėmė dokumentų archyvinės priklausomybės aiškinimosi būtinybę. Tolesnis tyrimas bus orientuotas į tris archyvus: Rygos arkivyskupijos, Vokiečių ordino Livonijoje ir LDK. Klausimo nagrinėjimą apsunkina išlikusios nepakankamos žinios apie minėtų Livonijos archyvų sudėtį ir pačių archyvų likimą sekuliarizavus Rygos arkivyskupiją bei Vokiečių ordino valstybę Livonijoje. Tokių tyrimų aktualumas iškyla, kai atkreipiamas dėmesys į XVIII a. viduryje M. Dogiello išleistą šaltinių rinkinio penktą tomą, kuriame publikuota dalis VRK-3 „senosios“ *livonikos* dokumentų su nuorodomis į LDK archyvą. Parengėjas išvardija archyvus, kuriems priklausė paskelbti dokumentai: *ex Archivo Thesauri regni, ex Archivo Regni, ex Archivo MDL, ex Archivo cancellarii regni, ex Archivo cancellarii MDL* ir kt. Šios nuorodos nėra visiškai tikslios, jose archyvai dažnai sumaišyti⁷¹. Gausios nuorodos į LDK archyvą leidžia bent jau santūriai pasitikėti jomis. Sudėtingiau archyvo valstybinės (LDK ar Lenkijos) priklausomybės ribą nubrėžti tais atvejais, kai pateikta tik *ex Originali* nuoroda.

M. Dogiello rinkinyje publikuoti dokumentai, sutampantys su didesne VRK-3 „livoniškąja“ dalimi, turi tiek LDK archyvo, tiek „nuo originalo“ nuorodą. M. Dogiello įvade pateikta informacija, kad senoji *livonikos* medžiaga yra gauta iš paskutiniojo Livonijos magistro Gotthardo Kettlerio. Ją karaliaus vardu perėmė Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila Juodasis 1562 m., kai Livonijoje nustojo gyvavusi Vokiečių ordino atšaka. Livoniškųjų dokumentų

⁶⁷ O. Halecki, *Les Jagellons et la Livonie, Conventus primus historicorum Balticorum Rigae, 16.–20. VIII. 1937, Rigae, 1938, p. 348.*

⁶⁸ Už nuorodą dėkoju kolegai D. Antanavičiui.

⁶⁹ LVIA, f. 389, kn. 525, l. 255–256v; 277–279v; 279v–280v; 285 (tik dokumento pradžia). Taip pat: M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, Nr. 75; 81; 82; 87.

⁷⁰ С. В. Думин, *Литовская Метрика в XVII веке, Исследования по истории Литовской Метрики*, Москва, 1989, с. 93–94.

⁷¹ A. Kłodziński, *O Archiwum Skarbca Koronnego na zamku krakowskim, Archiwum Komisji Historycznej PAU, Kraków, 1923, 2 seria, t. 1, s. 288–289.*

ir insignijų saugojimo vieta, pagal autorių, tapo Krokuvos pilis, t. y. ten buvęs karaliaus išdas⁷². Išsamioje studijoje apie karaliaus išdo archyvo sudėtį bei istoriją yra pateikta šia tema aktualios informacijos: Lenkijos kanclerio J. Zamoyskio įrašas karaliaus išdo inventoriuje, pradėtame surašinėti 1569 m., rodo, kad Livonijos skyrius (*Livoniae*) išdo archyve, Vavelio pilyje, buvo sudarytas iš dokumentų, kuriuos pagal 1569 m. išlaisvinimo sutartį perdavė Rygos arkivyskupo koadjutorius Kristupas Mecklenburgietis⁷³. Žinant, kad 1562 m. G. Kettleris perdavė dalį Vokiečių ordino Livonijoje archyvo⁷⁴, reikėtų daryti prielaidą dėl jos kitos saugojimo vietos. Taigi turime dviejų skirtingų archyvų „judėjimo“ epizodus, kurie pagal anksčiau nurodytas aplinkybes yra sietini ir su LDK archyvu, ir su konkrečia VRK-3. Dabartiniu metu trūkstant faktinės medžiagos galima dėlioti tik hipotetinę dokumentų iš VRK-3 archyvinės priklausomybės grandinę.

Tai, kad M. Dogielio informacija apie panaudotus archyvus neišsami, patvirtina 1613 m. karaliaus išdo inventoriui priklausantis Livonijos skyriaus registras (registruoti 226 vienetai), kuriuo remiantis galima teigti, kad, nors ir nenurodęs įvade, M. Dogielis publikavo net 54 dokumentus, kurie anksčiau priklausė Rygos arkivyskupijos archyvui⁷⁵. VRK-3 dokumentų proveniencijos tyrimui svarbu ir tai, jog 7 dokumentų aprašai tame pačiame registre turi atitikmenis su VRK-3, tik pastarojoje knygoje yra tų dokumentų kitų egzempliorių, t. y. transumptų, nuorašai. Chronologijos atžvilgiu akivaizdu, kad Vavelio pilyje buvo saugota tik senoji archyvo dalis (1209–1438 m.⁷⁶). Aktualus klausimas būtų Rygos arkivyskupijos archyvo fragmentų atsiradimas LDK archyve ir VRK-3 nuorašuose.

Iškelta klausimo prielaidoms praverčia Rygos koadjutoriaus kunigaikščio Kristupo Mecklenburgiečio suėmimo, įkalinimo ir išlaisvinimo aplinkybės (1563–1569 m.), kuriose atskirą vietą užėmė Rygos arkivyskupijos privilegijos⁷⁷. Paminėtina keletas su tuo susijusių situacijų. K. Mecklenburgietis, prieš patekdamas į nelaisvę Lenkijoje, visą savo korespondenciją, kanceliarijos knygas ir dalį Rygos arkivyskupijos archyvo, t. y. visa tai, kas labiausiai turėjo dominti Lenkijos karalių, slapta įdavė savo žmonėms, kuriems buvo leista sugrįžti į Mecklenburgą. Pagal Kristupo brolio kunigaikščio Jono Alberto Mecklenburgiečio informaciją, pateiktą karaliui Žygimantui Augustui, o Kristupo įvertintą kaip paslapties išdavimą, tai buvo dokumentai, kuriuos 1562 m. paimti iš Liubeko kapitulos įpareigojo pats Rygos arkivyskupas Vilhelmas Hohenzollernas. Arkivyskupo Vilhelmo mirties aplinkybės nulėmė, kad Kristupo rankose pasiliko svarbiausios Rygos arkivyskupijos privilegijos, sau-

⁷² M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, (Praefatio).

⁷³ J. Karwasińska, Złote Bulle Karola IV w sprawie Chrztu Litwy, *Wybór pism: Źródła Archiwalne*, Warszawa, 1998, s. 184, 186. Plačiau apie tai: A. Kłodziński, O Archiwum Skarbca Koronnego na zamku krakowskim, s. 167–168.

⁷⁴ Šis faktas minimas ir kitų autorių darbuose: A. Дзярновіч, „...in nostra Livonia“, *Athenaeum*, Мінск, 2003, vol. 7, p. 92.

⁷⁵ Livonijos dokumentų, saugotų karaliaus archyve Krokuvėje, 1613 m. Gniezno kanauninkų, karaliaus sekretorių Stanislovo ir Motiejiaus Liubienskių sudarytas inventorių paskelbtas: Verzeichniss von livländischen Urkunden, welche sich einst in dem königlich polnischen Archive auf dem Schlosse zu Krakau befanden, *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands*, hrsg. v. d. Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der russischen Ostsee-Provinzen, Riga, 1843, Bd. 3, S. 61–91; čia nurodyti numeriai pagal M. Dogielį: Nr. 2, 3, 5, 6, 10, 12–15, 17, 19–21, 23–25, 27, 30–41, 43–47, 50, 51, 55, 57, 59, 61–63, 66–71, 74, 77–79, 97, 160, 180.

⁷⁶ Dėl aštrių kontroversijų tarp Rygos arkivyskupo ir Livonijos magistro Bazelio visuotinio susirinkimo sprendimu Rygos arkivyskupijos archyvo saugojimas buvo pavestas Liubeko kapitulai.

⁷⁷ Visas nelaisvės laikotarpis smulkiai pateiktas: A. Bergengrün, Herzog Christoph von Mecklenburg, letzter Koadjutor des Erzbistums Riga, *Bibliothek Livländischer Geschichte*, hrsg. v. E. Seraphim, Bd. 2, Reval, 1898, S. 202–257.

gotos Liubeke, kurias jis vėliau pasirūpino paslėpti Mecklenburge⁷⁸. Dėl sutarties su Švedijos karaliumi Eriku XIV originalo, kaip įrodymo apie K. Mecklenburgiečio nekaltumą, ir dėl minėtų arkivyskupijos privilegijų visą nelaisvės laikotarpį nuolat atsinaujindavo derybos bei susirašinėjimas tarp karaliaus Žygimanto Augusto ir įkalintojo kunigaikščio. Šias privilegijas iš brolio bandė išgauti ir Jonas Albertas, kuris į Rygos arkivyskupo vietą numatė savo sūnų – karaliaus Žygimanto Augusto krikštasiūnį Žygimantą Augustą. 1564 m. į įkalinimo vietą, Ravos tvirtovę (Mazovijoje), Kristupui atėjo siunta – antspauduota skrynja su vedybų sutartimi ir kitais dokumentais. Karaliui nurodžius parengti dokumentų kopijas, Kristupas pirmiausia pareikalavo, kad tai vyktų dalyvaujant jo nurodytiems liudininkams, o įsitikinus, kad su Švedijos karaliumi buvo sudaryta tik sutartis dėl vedybų su jo seserimi, kaltinamasis būtų išlaisvintas. Šių sąlygų buvo nepaisyta, skrynja atplėšta be sutikimo, o kopijos atliktos ne tik minėtos sutarties. Kaip teigia A. Bergengrün, tokiais aplinkybėmis, dalyvaujant karaliaus atstovams (kurie, deja, liko nepaminėti!), buvo atlikti ir „didelio kiekio“ Rygos arkivyskupijos privilegijų nuorašai⁷⁹. Neturėtume abejoti, kad LDK kancleris Mikalojus Radvila Juodasis (1550–1565), kaip įtakingiausias tuo metu karaliaus patarėjas ir viena centrinių politinių figūrų realizuojant LDK įtaką ir valdžią Livonijoje⁸⁰, kuriam Žygimantas Augustas suteikė privilegiją administruoti Livonijos kunigaikštystę ir tuo pagrindu perėmusiam buvusio Ordino archyvines vertybes⁸¹, nebuvo nuošaly įgyjant minėtus nuorašus.

Verta sugrįžti į 1563 m., kai naujojo Livonijos administratoriaus G. Kettlerio sulaikytas K. Mecklenburgietis pirmiausia buvo su apsauga atlydėtas į Vilnių⁸². Vilniuje, laukdamas susitikimo su karaliumi bei jo sprendimo ir dar turėdamas vilties, kad bus leista sugrįžti į Mecklenburgą, buvo priimtas ir globojamas Vilniaus vaivados. Laukimas Vilniuje net nesukėlė įtarimų dėl būsimo įkalinimo: viešnagė pas M. Radvilą, leidimas apsilankyti karaliaus ginklinėje, pagarbus ir derantis luomui elgesys⁸³ galėjo inspiruoti pokalbius abiem pusėms aktualiomis temomis. Čia aktuali ir tyrėjų nuomonė, kad M. Radvila turėjo išskirtinį Žygimanto Augusto pasitikėjimą: Radvila Juodasis buvo pagrindiniu valdovo patarėju, jam būdavo patikėtos slapčiausias bei svarbiausias misijos⁸⁴.

Svarbu tai, kad *de jure* ir *de facto* šios privilegijos buvo perduotos tik 1569 m. Liublino seime kunigaikščiui Kristupui pasirašius išlaisvinimo sutartį, kurioje, pripažinus savo kaltę ir atsakius visų teisių į Rygos arkivyskupiją, vienas iš punktų buvo visų su Rygos arkivyskupija susijusių privilegijų perdavimas Lenkijos karaliui⁸⁵. Tačiau LDK pusei, sekuliarizavusiai Rygos arkivyskupiją, kuri ištirpo susiliedama su buvusio Ordino teritorija, ir tiesiogiai inkorporavusiai Livoniją 1566 m. gruodį Gardino seime, tų privilegijų turėjo prireikti anks-

⁷⁸ Ibid., S. 221.

⁷⁹ Ibid., S. 226.

⁸⁰ S. Arnell, *Die Auflösung des Livländischen Ordensstaates, Das schwedische Eingreifen und die Heirat Herzog Johans von Finnland 1558–1562*, Lund, 1937, S. 125.

⁸¹ LVIA, f. 389, kn. 525, l. 283–284; M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, Nr. 140, 1561 11 28.

⁸² K. D. Staemmler, *Preussen und Livland in ihrem Verhältnis zur Krone Polen 1561 bis 1586*, Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ost–Mitteleuropas, Marburg–Lahn, 1953, S. 24. Autorius nepateikė nuorodų į paminėtos informacijos šaltinį.

⁸³ A. Bergengrün, *Herzog Christoph von Mecklenburg*, S. 206. Šiame veikale įvykiai aprašomi smulkiai.

⁸⁴ R. Ragauskienė, XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleriai ir Lietuvos Metrika: valstybės kanceliarijos dokumentų saugojimo ypatybės, *Lietuvos Metrikos naujienos*, „Lietuvos istorijos metraščių“ mokslinis-informacinis priedas, 2003, 7, Vilnius, 2005, p. 34.

⁸⁵ M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, Nr. 160.

čiau nei 1569 metais. Šiuo laikotarpiu (1566–1569 m.) privilegijų originalus laikinai (?) galėjo pavaduoti 1564 m. atlikti minėti nuorašai. Nors pagal kanonų teisę juridinę galią turėjo tik viešojo akto forma sudaryti nuorašai, tačiau prielaida, kad tie nuorašai buvo kanceliarijos knygoje, galėjo jiems suteikti daugiau teisinio pagrindo⁸⁶. Tuo paaiškinamas ir retas reiškinys nuorašuose – perteikti grafiniai simboliai⁸⁷. Taigi galėtume manyti, kad LDK pusės įsipareigojimas Livonijai unijos sutartimi saugoti ir laikytis senųjų privilegijų, kurias suteikė popiežiai, imperatoriai, karaliai, arkivyskupai, ordino magistras, buvo paremtas praktika. Ši pareiga po karaliaus, kaip Ldk, pirmiausia gulė ant Livonijos administratoriaus pečių.

Naujuoju administratoriumi 1566 m. rugpjūtį buvo paskirtas Žemaičių seniūnas Jonas Jeronimaitis Chodkevičius. Su jo pareigų vykdymu glaudžiai susijęs LDK dokumentų saugojimo epizodas, iškilęs jau 1567 m. pradžioje⁸⁸. Kai tuo metu J. Chodkevičiui neatidėliotinai prireikė „privilegijų ir raštų, kuriais livoniečiai pasidavė Lietuvai, tokių, kokius miręs ponas Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila nustatė ir į tokį pavaldumą juos atvedė“, paaiškėjo, kad išde jų nėra. Tokiu būdu paaiškėjo ir ankstesnio kanclerio M. Radvilos Juodojo taikyta praktika, kai į jo rankas patekę svarbūs valstybiniai aktai ne visada pasiekdavo išdą, o laikinai išimtieji į jį nebesugrįždavo, nes dažnai Radvila Juodasis viešuosius dokumentus saugojo savo dvare⁸⁹. Šis epizodas pirmiausia svarbus tuo, kad Livonijos prijungimo ir pavaldumo dokumentų prireikė naujam administratoriui perėmus Livonijos valdymo reikalus. Tikėtina, kad buvo renkamos visos 6–7-ojo dešimtmečio sutartys, pasirašytos Livonijos klausimu. Šio proceso rezultatui galima priskirti ir VRK-3, į kurią surinkti turėtų aktualių dokumentų nuorašai. Ieškant dokumentų originalų pasikartojo ir elgesio su ypač svarbiais raštais modelis: dėl pavojaus pervežant originalus ketinta pirmiausia padaryti jų nuorašus. Manytina, kad būtent dėl nesaugaus transportavimo buvo daromi ir nuorašai, formavę VRK-3 (pvz., vykstant į Livoniją, saugiau buvo vežtis nuorašus). Jos sudarymo galimybės tiesiogiai siejosi su reikiamų dokumentų suradimu M. Radvilos Juodojo archyve rezultatais. Taigi bent jau paskutiniai VRK-3 esantys dokumentai galėjo būti nurašyti ne anksčiau kaip 1567 m. antrą pusmetį, netrukus po to, kai reikiami „traktatai su Livonija“⁹⁰ pasiekė LDK kanclerį M. Radvilą Rudąjį. Pažymėtina, kad VRK-3 chronologinis vientisumas pačioje knygos pabaigoje yra pažeistas, nes po 1566 m. Gardino seime pasirašytos unijos teksto jau nauju kaligrafišku braižu, bet be pavadinimo, įrašytas paskutinis lotyniškas knygos dokumentas – 1561 m. sutartis⁹¹.

Akivaizdu, kad nagrinėjamos knygos genezės klausimas yra glaudžiai susijęs su dokumentų archyvinės priklausomybės klausimais. Jau minėti epizodai ir aplinkybės leidžia modeliuoti dvi galimas versijas dėl dokumentų proveniencijos. Pirmoji versija paremta galimybe, kad dalis Rygos arkivyskupijos archyvui priklausiusių dokumentų, nurašytų K. Mecklenburgiečiui būnant nelaisvėje, pateko į M. Radvilos rankas. Išlaisvinus koadjutorių originalai galėjo būti išskirstyti saugojimui: senieji aktai – į karaliaus išdo archyvą, o

⁸⁶ LDK praktikoje neretai dokumento išdavimui pakakdavo įrašų LM knygoje.

⁸⁷ Turima minty perpieštus viešųjų notarų ženklus bei Karolio IV monogramas transumptų nuorašuose: I. Ilarienė, Viešųjų notarų ženklai Lietuvos Metrikos Viešųjų reikalų knygoje ir M. Dogiello publikuotų šaltinių rinkinyje, *Lietuvos Metrikos naujienos*, „Lietuvos istorijos metraščių“ mokslinis-informacinis priedas, 2004, 8, Vilnius, 2006, p. 30–46.

⁸⁸ R. Ragauskienė, XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleriai ir Lietuvos Metrika: valstybės kanceliarijos dokumentų saugojimo ypatybės, p. 36.

⁸⁹ *Ibid.*, p. 34–35.

⁹⁰ Žr. išnašą Nr. 88.

⁹¹ LVIA, f. 389, kn. 525, l. 290–295; M. Dogiel, *Codex diplomaticus*, t. 5, Nr. 139, 1561 11 28.

tolesniam Livonijos valdymui ir administravimui aktualūs dokumentai perduoti LDK. Šiuo atveju turime kalbėti apie Rygos arkivyskupijos archyvo fragmentus LDK kanceliarijos archyve ir jų nuorašus Lietuvos Metrikoje. Kita versija remtūsi teiginiu, kad VRK-3 sudaryta iš nuorašų, atliktų G. Kettleriui perdavus dalį Vokiečių ordino Livonijoje archyvo kancleriui M. Radvilai.

Dabartiniame tyrimų lygyje sudėtinga būtų tvirtinti, kad VRK-3 sudaro kuriam nors vienam – Livonijos magistro ar Rygos arkivyskupo – archyvui priklausę dokumentai, kurių fragmentus ir nuorašus minėtų įvykių aplinkybėmis galėjo perimti ar įgyti LDK kancleris M. Radvila Juodasis, po jo – M. Radvila Rudasis. Nors M. Dogielio sudarytame rinkinyje nurodytas Vokiečių ordino magistro archyvas, ir tai liudytų svarbiausią dokumentų kilmės šaltinį, tačiau pagal turinį bei gavėjo ir išdavėjo charakteristikas VRK-3 „senosios“ *livonikos* grupėje esantys dokumentai (apie 60 vnt.) turi daugiau Rygos arkivyskupijos archyvo požymių. Deja, toks tvirtinimas lieka hipotetinis.

Šis tyrimas rodytų, kad tam tikra dalis Livonijos archyvų (Ordino ir Rygos arkivyskupijos) atiteko LDK, ne viskas nukeliavo į Krokuvą. Prie to neabejotinai prisidėjo ir LDK kancleris, ne tik perimant, bet ir organizuojant dokumentų nurašymą, kurio rezultatas iki šių dienų išsaugotas mūsų nagrinėtoje LM knygoje. Pastaroji dar kartą patvirtina kanceliarijos knygų išskirtinumą ir reikšmę: jose neprarasta (*non deperdita*) šaltinių medžiaga, priklausiusi jau seniai neegzistuojantiems archyvams. Šioje VRK-3 susidūrėme tik su nedideliu galimu istorinių archyvų fragmentu. Rygos arkivyskupijos archyvui ir Ordino archyvui priskirtini 54 dokumentai sudaro ne tokį skaitlingą kiekį, lyginant su Krokuvos pilyje saugotais 226 vienetais. Dar didesnis kontrastas išryškėja, kai palyginama su iš Mintajos į Švedijos karalystę išvežtų dokumentų, priklausiusių Ordino archyvui, registru, kurį sudaro 1098 vnt., apimantys XIII–XVII a. pradžią⁹².

VRK-3 sandaros ypatumų tyrimas rodo, kad ši knyga yra archyvinių dokumentų rinkinys. Hipotetiniai pastebėjimai dėl nurašytųjų dokumentų skirtingos ankstesnės archyvinės priklausomybės sustiprina VRK-3 archyvinę įvairovę. Įvardijus Lietuvos Metriką kaip LDK teritorijos dokumentų knygą, šiai knygai prasmingas atskiro regiono – Livonijos – šaltinių rinkinio pavadinimas *Varia Livonica*. Tai viena ankstyviausių LDK kanceliarijoje surašytųjų knygų, skirtų leniniais ryšiais prijungtos teritorijos valdymo reikalams. LDK kancleriui, Livonijos administratoriui turėjo būti aktualus toks dokumentų nuorašų rinkinys, kuris atspindėtų Rygos arkivyskupijos ir Vokiečių ordino Livonijoje magistro santykių reguliavimo įvairialaikius teisinius ir politinius momentus, taip pat sutarčių sąlygas, kuriomis ilgą laiką buvo grindžiami politiniai bei teisiniai LDK ir Livonijos santykiai.

Gauta 2008 09 02
Parengta 2008 09 16

⁹² C. Schirren, *Verzeichniss livländischer Geschichts-Quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken*, S. 127–157.

INGA ILARIENĖ

***Varia Livonica*: the Lithuanian Metrica Book of Public Affairs No. 3(525) and the peculiarities of its structure**

Summary

This article deals with the problem of the structure and composition of the Lithuanian Metrica Book of Public Affairs No. 3(525). The majority of the documents contained in this book have already been published, but up till now this book has not been thoroughly investigated in terms of its structure and formation. In this article, Public Affairs Book No. 3 has been analysed by focusing on such issues as the contents of documents, the provenance of copied material and the relevance of documents to solving political and administrative issues of the time. The analysis of the contents of the book has allowed us to differentiate clusters of “old” and “new” documents; for the sake of convenience we call these clusters “old” and “new” Livonica, because they originated from Livonia. The archival provenance of these documents has been used as a means to identify these two groups. The “old” Livonica contains documents which had belonged to the ancient archive of the archdiocese of Riga and to that of the Livonian branch of the Teutonic Order. These documents span the period from 1213 to 1522. The documents dating to the thirteenth and fourteenth centuries are unusually early in the context of the books of the Lithuanian Metrica. The copies of these documents are rather special as well, because they were made from papal bulls, charters of the Holy Roman emperors and acts of archbishops of Riga. These documents reflect a turbulent story of relationships between the masters of the Livonian branch of the Teutonic Order and the archbishops of Riga, a story in which pope and emperor were involved as arbiters. The “old” Livonica of Public Affairs Book No. 3 (about 60 items) contains copies of the documents the majority of which must have belonged to the archive of the archdioceses of Riga; on the other hand, analysis of the copies alone does not exclude the possibility that some of them may have originally belonged to the archive of the Teutonic Order in Livonia. Our investigation shows that part of such documents were handed over to the Grand Duchy of Lithuania, while most of them were transferred to Poland and found their place of preservation in Cracow.

The “new” Livonica includes documents related to relationships between Lithuania and Livonia in the period 1422–1566. Due to the fact that the documents of Public Affairs Book No. 3 are arranged in a rather strict chronological order, both these clusters intersect for this period (1422–1566). The review of the documents of this Lithuanian Metrica book allows us to regard the latter as a kind of cartulary. It is characteristic of this book that its chronology is wide-ranging and that it contains copies of documents which had once belonged to different archival depositories. In this regard, it is possible to speak of two collections of documents in one book. The purposefulness of having this book compiled is evident from its contents. The documents from both clusters should have been instrumental in governing the newly-annexed territories. The copies of the documents were highly relevant to the political situation of the early-sixteenth and particularly mid-sixteenth century when the fate of the archdiocese of Riga and that of the Teutonic Order in Livonia was put at stake.

At the present state of our knowledge, it is possible to regard Public Affairs Book No. 3 as one of the earliest specimens of those books of Lithuanian Metrica, whose formation was indebted to the expansion of the Grand Duchy of Lithuania. The structure of this book was determined not only by adopting the principle of territorial affiliation for arranging its source material; the thematic approach is also evident in its composition. In this regard, Book No. 3 represents one of the episodes in the process of the formation of the Lithuanian Metrica which was closely related to the practical issues of administration and government of the state.